

En tragedie ved navn mor, fa

Mors omsorgssvikt er én grunn til at det gikk så galt med Anders Behring Breivik, hevder ny bok. Biologi, en fraværende far og en ideologi som legitimerer vold kan også være en del av forklaringen.

Lena Lindgren og Ellen Lande Gossner (foto)

«Den som styrer krybben, styrer verden», sa Anders Behring Breivik til psykiaterne Torgeir Husby og Synne Sørheim. I hans nye superstat skulle kvinner gjøres overflødige ved kunstige livmorer. På sikt kunne kvinnen kanskje erstattes helt. Superstatens første lov skulle være at mannen automatisk fikk foreldrerett i barnefordelingssaker.

Ny teori om 22. juli. En ny bok trekker trådene tilbake til drapsmannens barndom for å forklare 22. juli. *En norsk tragedie. Anders Behring Breivik og veiene til Utøya* er skrevet av forfatteren Aage Borchgrevink. Han er seniorrådgiver i Helsingforskomiteen og har tidligere skrevet flere bøker om konfliktene på Balkan og i Kaukasus.

I den nye boken avslører Borchgrevink barndomsinformasjon om Behring Breivik som hittil har vært ukjent for offentligheten, og lanserer teorien til knyttningsforstyrrelse (se faktaboks) som nøkkelen til å forstå den 33-årige drapsmannens hat. Kildene han baserer seg på er blant annet dokumenter fra Statens Senter for barne- og ungdomspsykiatri (SSBU), der terroristen ble utredet da han var fire år gammel.

– Det dokumentene beskrev, var noe som i dag blir kalt reaktiv tilknytningsforstyrrelse, en ganske alvorlig diagnose for et barn, sier Borchgrevink.

– Hva går diagnosen ut på?

– **Reaktiv tilknytningsforstyrrelse er ikke biologisk medfødt, men en skade som oppstår i tilknytningsperioden, fra rundt ett år til tre år. Barn med denne diagnosen viser sosiale avvik og har det vi kaller inadekvate følelsesmessige reaksjoner – men samtidig har de kontaktevner og normal intelligens,** sier Borchgrevink.

Han forteller at barnet ifølge tilknytnings-teorien i denne fasen lærer om verden gjennom tilknytningen til en eller flere omsorgspersoner, vanligvis mor og/eller far. Det lærer å tenke om seg selv og andre, og utvikler evne til empati, gjennom samspillet med omsorgspersonen. Barnet vil se seg selv gjennom omsorgspersonens øyne, samtidig som det vil forsøke å forestille seg omsorgspersonens reaksjoner og handlinger, og dermed utvikle evnen til å mentalisere (se faktaboks).

– Men hvis det ikke er trygt for barnet å forestille seg hva omsorgspersonen tenker, fordi vedkommende tenker veldig aggressive tanker, ikke liker barnet, eller til og med ønsker at det ikke fantes, vil den prosessen stoppe opp, sier Borchgrevink.

Omsorgssvikt. Fra før er offentligheten kjent med at moren opprinnelig tok kontakt med SSBU fordi hun fant sønnen sin «krevende». Foreldrene ble skilt da gutten var ett år gammel, hun ønsket avlastning i helgene. I sin bok beskriver Borchgrevink en emosjonelt ustabil og forvirret mor, som strever med å holde seg og den lille familien flytende.

– SSBU dokumenter indikerer at omsorgssvikten han ble utsatt for var intens og omfattende, sier Borchgrevink.

– Det er en tett, rar, aggressiv og forvirrende relasjon som beskrives, «sterkt patologisk», ifølge SSBU. Dette er SSBU versjon, men politiavhør av naboer og andre kilder med kjennskap til familien bekrefter inntrykket, sier han.

I boken begrunner forfatteren også hvorfor han velger å offentliggjøre de «sladdete» partiene i SSBU dokumenter som norske avisredaksjoner har avstått fra å publisere.

Morens advokat, Ragnhild Torgersen, sier til Morgenbladet at hverken hun

Tilknytningsteori

- Tverrfaglig psykologisk teori som handler om barns emosjonelle bånd til nære omsorgspersoner.
- En viktig grunntanke er at normal sosial og emosjonell utvikling avhenger av at spedbarn utvikler et psykologisk bånd til minst én nær omsorgsperson.
- Barnet er i en kritisk utviklingsfase fra det er rundt seks måneder til rundt tre år gammelt. Hjernen utvikler seg raskt i denne perioden og grunnlaget legges for hvordan man forholder seg til andre mennesker, gjennom livet.
- For et barn kan ustabil og uforutsigbar oppførsel hos den nærmeste omsorgspersonen være like følelsesmessig ødeleggende som å leve med en aggressiv og voldelig forelder. Psykiatere kaller dette emosjonell mishandling.
- Slik omsorgssvikt kan lede til alvorlige tilknytningsforstyrrelser og forbindes med høyere risiko for skjevutvikling – for eksempel svært høy aggresjon eller fiendtlighet – senere i barndommen.

Mentalisering

Begrepet «mentalising» dreier seg om at vi alltid fortolker hverandre. Det omfatter det å forstå seg selv og andre – en nøkkelkompetanse i reguleringen av følelser. Hemmet mentalisering og psykopatologi er forbundet gjennom redusert følelsesregulering.

KILDER: TIDSSKRIFT FOR DEN NORSKE LEGEFORNING, AAGE BORCHGREVINK: EN NORSK TRAGEDIE, WIKIMEDIA

eller hennes klient ønsker å kommentere Aage Borchgrevinks bok.

Står skrevet svart på hvitt. Aage Borchgrevink, som tidligere har skrevet romaner og essayistikk om krigsforbrytelser,

nærmet seg 22. juli som en politisk mas-sakre. Han ventet å finne ekstremisme, politisk terrorisme, kontrajihadisme. Det var lesningen av det såkalte manifestet til Behring Breivik som endret hans oppfatning.

– Særlig hvis man bruker kompendiet som nøkkel, ender man opp i den tidlige barndommen. Jeg leste det flere ganger og fikk en sterkere og sterkere følelse av at det politiske var «utenpå» og løsrevet fra indre sammenheng. Etter hvert så jeg at kompendiet egentlig bare ga mening hvis man leste det som en respons på traumer i hans eget liv, særlig fra barndommen.

En tusenårig konflikt mellom Vesten og islam fremsto som en dekkhistorie. Rettssaken bekreftet inntrykket mitt. Han redegjorde famlende og uengasjert for det politiske og historiske, men kviknet til så snart det var snakk om de mer sadistiske sidene ved terrorisme. Barndommen ville han konsekvent vike unna.

– Hvilke motiver er det du lokaliserer til barndommen?

– Kvinnehatet stikker ut, manifestet handler grunnleggende om å få kontroll på kvinnen, kvinnelighet, og kvinnens seksualitet. Hans lov om at fedre alltid skal vinne i barnefordelingssaker ... Det er vanskelig å tro at ikke dette har ganske åpenbare referanser til hans egen retts-sak. Hans empatisvikt, hans narsissistiske splittelse kan man også se tydelig i manifestet. Både kvinnehatet og «levende død»-motivet kan man tenke seg har en viss forklaring i denne reaktive tilknytningsforstyrrelsen psykiaterne beskrev hos fireåringen.

– Hva består dette «levende død»-motivet av?

– Noen steder snakker han om seg selv som en zombie, altså en levende død. På den andre siden bygger han opp denne veldige ridderskikkelsen som jeg i boken kaller «avataren».

og barn

Oppvekst: Anders Behring Breivik vokste opp på Silkestrå i Oslo.

I årene før terrorhandlingene satt Behring Breivik alene foran pc-en og arbeidet med avataren sin, han slapp å bli korrigert av en verden han gang på gang hadde mislyktes i, mener forfatteren.

– Det var denne vanvittige ridderskikkelsen som han gikk inn i og krysset grensen med den 22. juli. Da ble han på en måte sin avatar. Disse to linjene kan man gjennom hele manifestet lese som et uttrykk for en splittet personlighet.

Det grandiose selv som er sårbart, og motsatsen, som er å være levende død.

– Kan nærlesning av en tekst gi forklaringen på en massakre?

– For meg er dette **kompendiet** en veldig viktig kilde til forståelse av ham. For det første fordi han jobbet med det over tid. I tillegg var det et slags fristed for ham, hvor han ikke ble korrigert utenfra. **Det var ingen som lo av ham, så her lever han ut forestillinger, fantasier og følelser på en annen måte,** sier Borchgrevink.

Vår kultur har lett for å legge hele årsaksforklaringen på mor, men både mødre og fedre er viktige.

JERROLD M. POST,
PROFESSOR I PSYKIATRI

Seriemordere. Forholdet til mor er et yndet studieobjekt i USA, der det årlig gis ut bøker om drapsmenns barndom. Forfatter Shirley Lynn Scott har for eksempel gått opp morsrelasjonen til «kjente» drapsmenn som Ed Gein, Joseph Kallinger, Ed Kemper, Kenneth Bianchi, Charles Manson og Henry Lee Lucas og funnet omsorgssvikt eller mishandling som gjennomgangstema. Diagnosen **malign narsissisme** er en

gjenganger, gjenfunnet i ganske stor grad hos seriemordere.

– Dette er personer som ikke bare mangler empati og har grandiose tanker om seg selv, men som også bekrefter sitt oppblåste selvbilde gjennom å dominere og plage andre. Mange utsettes for omsorgssvikt, veldig få blir massemordere av det. Men hvis du tar den lille gruppen som er det, har nesten alle en bakgrunn med omsorgssvikt, sier Borchgrevink.

Den fraværende faren. – Behring Breivik skylder på matriarkatet for sine gjerninger – og han vokste selv opp i et matriarkat. Men grunnen er jo rett og slett at faren ikke var der. Noen ganger er fraværet, det som ikke blir sagt, like viktig som det som blir sagt, sier Jerrold M. Post til Morgenbladet.

Han er professor i psykiatri og politisk psykologi ved George Washington University i USA. Post mener det er en kortslutning å sette politiske og psykologiske forklaringer opp mot hverandre i forsøket på å forstå Behring Breiviks grufulle handlinger. Han anerkjenner også at tilknytningsteori kan kaste lys over prosessen med å forstå Behring Breivik, men har selv festet seg spesielt ved farens rolle i trekantrelasjonen mor-sønn-far.

Anders Behring Breivik og faren hadde begrenset kontakt gjennom oppveksten, og faren kuttet kontakten da sønnen var 15 år.

– Vår kultur har lett for å legge hele årsaksforklaringen på mor, men **både mødre og fedre er viktige,** sier Post.

En rekke amerikanske studier fra 1990- og 2000-tallet viser imidlertid at **«fedreløse» barn rangerer høyt på negative statistikker.** «Unge menn som vokser opp i hjem uten fedre har dobbelt

Barnas vern

Omsorgssvikt og tilknytningsvansker blir identifisert som vår tids største helseproblem i den siste offentlige utredningen om barn og barnevernet.

Lena Lindgren

Kunne 22. juli vært unngått?

Spørsmålet rir det norske samfunnet etter at **Gjörv-kommisjonen slo fast svikt etter svikt i norske departementer og etater.** Men Aage Borchgrevink mener det ikke nødvendigvis er økt beredskap, bedre politimoral, eller flere sikkerhetstiltak som er den viktigste lærdommen av 22. juli.

– En viktig lærdom handler om barne- og familiepolitikk. 22. juli-kommisjonens grundige rapport går ikke inn i dette – men forebygging av hat, radikaliserings og terror handler også om å hindre at barn sviktes av sine foreldre. En banal innsikt, kanskje, muligens så banal at den overses, sier Borchgrevink.

Høsten 1983 sendte en psykolog ved Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri en sterk advarsel til andre institusjoner om at det var stor risiko for utvikling av alvorlig psykopatologi i «Anders'» tilfelle.

Opprinnelig var det moren som kom og ba om hjelp.

AAGE BORCHGREVINK,
FORFATTER

– SSBU var den gang svært skuffet over at domstolen og barnevernet ikke hørte på deres anbefalinger, fordi forholdet var så dårlig mellom Anders og moren. Barnevernet opprettet etter hvert sak – men de kom med et veldig svakt tiltak, med tilsyn et par-tre ganger i hjemmet. Jeg kan ikke unngå å stille spørsmålet: Hva hadde skjedd i 1983, om barnevernet den gang hadde forholdt seg aktivt til advarslene?

Sigmund Karterud, som er professor i psykiatri og avdelingsoverlege ved Avdeling for personlighetspsykiatri ved Ullevål sykehus, mener Borchgrevink går for langt i retningen av at løsningen ligger på et barnevernsplan:

– Tesen er på en måte at barnevernet kan redde oss fra det onde, og hvis det fanger opp dysfunksjonelle familier og bryter mer med det biologiske prinsippet, vil det meste løses. Her forlater han sitt opprinnelige samfunnsperspektiv og trekker det litt for langt i en individualpsykologisk retning,

etter min mening. Jeg tror ikke at alt «ubehag i kulturen» lar seg forebygge. Vi må nok leve med at **malign narsissisme** finnes – selv om vi selvsagt kan bli bedre til å forebygge og behandle, sier Karterud.

Fremtiden. Borchgrevink spør likevel om omsorgssvikt fører til langt større samfunnsproblemer enn det vi egentlig tar innover oss. Han viser til NOU-utredningen «Bedre beskyttelse av barns utvikling» – som Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet i vår sendte ut på høring – der blir omsorgssvikt og tilknytningsvansker identifisert som vår tids største helseproblem. Dette identifiseres som mer kostbart for samfunnet enn «HIV og kreft til sammen» – selv om ressursene som settes inn er 1:100. Samtidig åpner utredningen for at det biologiske prinsippet – at et barn «alltid» vil ha det best hos sin biologiske familie – har gått for langt. Dette vil gjøre det noe lettere med omsorgsovertagelse – noe som er i tråd med forskningsgrunnlaget utredningen bygger på, mener Borchgrevink.

– **Tilknytningsteori og hjerneforskning er i ferd med å endre synet på familien. Det viktigste for barn er god tilknytning.** Om omsorgspersonen er biologisk forelder eller ikke, mann eller kvinne, homo eller hetero, spiller mindre rolle, skal man tro utredningen.

Et barnevern som også vektlegger «barnets utviklingsfremmende tilknytning», slik barneministeren åpner for – og ikke det biologiske prinsipp – fremstår som riktig vei å gå, mener forfatteren.

– Hadde tilknytningsperspektivet stått sterkere i barnevernet på begynnelsen av åttitallet, ville det trolig ha grepet inn overfor fireåringen Anders Behring Breivik, men om historien ville sett annerledes ut vet selvsagt ingen. Barnevernet er ikke skapt for å takle det ondes problem, der er jeg enig med Karterud, men det er viktig at det er på høyde med forskningen om barn, utvikling og familie.

– Opprinnelig var det moren som kom og ba om hjelp. Og man spør seg jo om hun fikk hjelpen hun trengte, sier Borchgrevink.

ll@morgenbladet.no

Samfunn 22. juli

► En tragedie ved navn ...

så stor sannsynlighet for å ende i fengsel (...) sannsynligheten dobles – selv når andre faktorer, som farge, inntekt, foreldrenes utdanning og urban adresse er konstante», fastslo universitetsforskerne Cynthia Harper og Sara S. McLanahan i artikkelen «Fars fravær og ungdomskriminalitet» i Journal of Research on Adolescence i 2004. En annen studie fra 1994 hevder at 72 prosent av amerikanske mordere har vokst opp uten kontakt med sine fedre.

Mens det finnes omfattende forskning på mors betydning for barns utvikling, er fars betydning underbelyst i Norge.

– Jeg festet meg ved at faren til Behring Breivik i et intervju, like etter 22. juli, sa at han ønsket at sønnen hadde tatt livet sitt. Faren var også opptatt av sin egen skjebne, at han måtte leve med sønnens handling resten av sitt liv. En temmelig selvorientert kommentar – like etter at sønnen har vist seg som en slik enorm tragedie. Så det virker på meg som om det har vært problematisk foreldreskap på begge sider, sier Post.

Sønnen – hvem er han? Sigmund Karterud er professor i psykiatri ved Universitetet i Oslo og avdelingsoverlege ved Avdeling for personlighetspsykiatri ved Ullevål sykehus. Han har vært konsulent på Borchgrevinks bok. Karterud mener Borchgrevink i utgangspunktet treffer godt med sin tese om tilknytningsskader.

– I boken knyttes tilknytningsforstyrrelse sammen med identitetsdannelsen i puberteten – lagt til Oslo som moderne storby. Det er her det store bidraget til Borchgrevink ligger – i forståelsen av identitetsdannelsen til sinte, unge menn. Dette feltet er dårlig dekket i litteraturen, og Borchgrevink lar oss forstå hvordan en skakkjørt gutt blir offer for hatet og splittelsene i kulturen. For poenget med tilknytningsspektivet er at det peker mot terroristen – når man går inn i den formative ungdomsfasen med en tilknytningsproblematikk, og har få nære mennesker å lene seg på, blir man lettere offer for samfunnskraftene, sier Karterud, og fastslår:

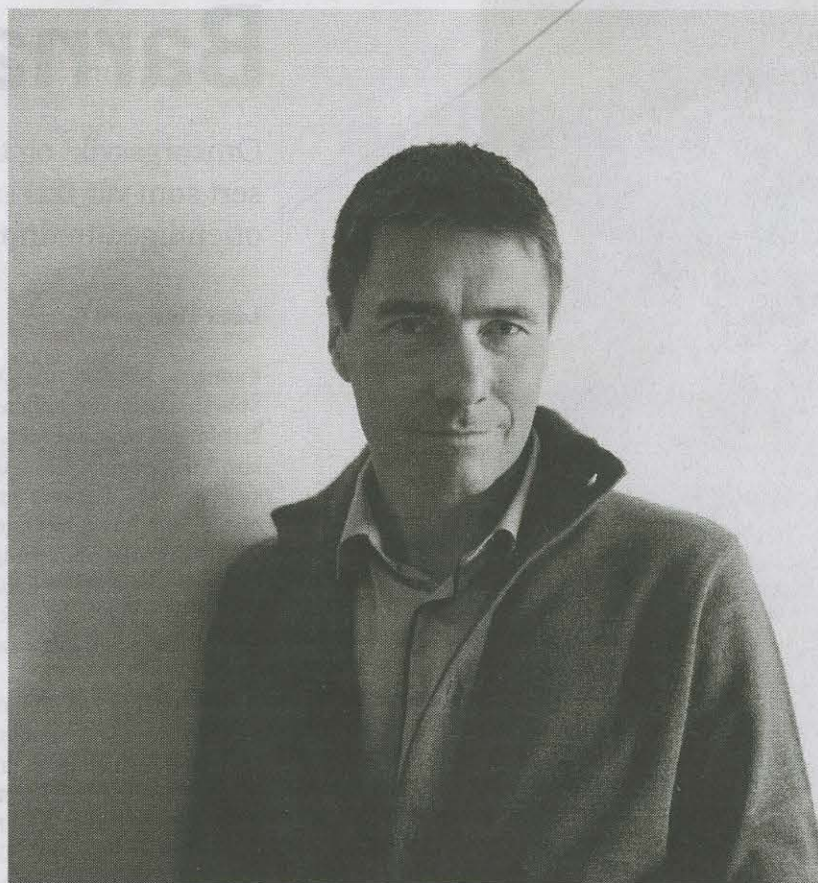
– Så ja, dette henger godt sammen – både narrativt og teoretisk.

– Hva er det du savner?

– Psykiatrien har et bio-psykososialt perspektiv. Det anerkjenner både gener og oppvekst, arv og miljø. Det psykososiale kommer godt frem hos Borchgrevink – men man kan også stille spørsmål om det biologiske grunnlaget for narsissisme. Denne sønnen... kan det være en biologisk basis i barnet som forklarer mer av det vanskelige forholdet mellom mor og barn? Dette handler om total forklaringskraft, det er mange biter som må på plass, slik at vi som samfunn kan puste litt ut. Med Borchgrevinks perspektiv alene risikerer man her det vi kaller «blaming the mother».

– Er «blaming the mother» – mor får skylden – en egen posisjon?

– Ja, «blaming the mother» er en posisjon som psykiatrien er blitt kritisert heftig for tidligere. Særlig på 1960- og 70-tallet, da man mente at barn med empati-lidelser, for eksempel autister, hadde kalde og uempatiske mødre. I fremstillingen vi snakker om her, er det

Endret syn: Aage Borchgrevink nærmet seg opprinnelig 22. juli som en politisk massakre. Grundig lesning av det såkalte manifestet til Behring Breivik fikk ham til å endre oppfatning og lete etter svar i drapsmannens barndom.

ikke den kalde, men den emosjonelt ustabile moren, som fører til en identitetsmessig forvirring hos barnet. Mitt innspill er – og et bio-psykososialt perspektiv rommer dette – kanskje moren til Anders Behring Breivik hadde en vanskelig jobb?

Gener og miljø. Moren har beskrevet sønnen som vanskelig, klengete, aggressiv og lunefull, går det frem av dokumenter fra Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri. Hun tok kontakt med et sosialkontor da han var tre år gammel for å få avlastning. De to diagnosene som psykiaterteamene ga drapsmannen – henholdsvis paranoid schizofreni og narsissistisk personlighetsforstyrrelse – ble utstedt til den voksne Behring Breivik. Om Anders Behring Breiviks medfødte disposisjon vet man ingenting. Forfatter Aage Borchgrevink går ikke inn på spekulasjoner om «sønnens medfødte disposisjoner». Han mener at tilknytningsteori og hjerneforskning langt på vei gir innsikt i hvorfor barn har slik adferd.

– Det som går frem av observasjonene SSBU gjorde, er et barn de sier har kontaktevner. Noe som gjør at han på mange måter er et helt normalt barn, ifølge deres vurdering. Stemoren hadde nok et veldig godt forhold til ham, syntes litt synd på ham, oppfattet ham som forsiktig på mange vis, men husket ting som at han sa at hun var snill, og oppførte seg som et normalt barn.

– Går du langt i å forklare alt gjennom moren rolle her?

– Når det gjelder en så kompleks ting som et menneske, er det vanskelig å peke på én bestemt forklaring. Men hvis du plotter ting bakover og ser på biografien hans, er det stedet hvor han virkelig har en helt spesiell historie den tidlige barndommen. Kimen til hatet hans kan se ut til å ligge her, men å skyldbare på mor er en primitiv forklaring. Moren var forvirret, redd og ustabil, og ba selv det

Aktuell bok

• I en ny bok, *En norsk tragedie. Anders Behring Breivik og veiene til Utøya*, drøfter Aage Borchgrevink terroristens barndom som en nøkkel til hvordan 22. juli kunne skje.

• Morgenbladet anmelder boken i denne ukens avis. – Borchgrevink tøyer personvernet og går nærmere enn pressen kunne, men han behandler materialet på en måte som langt på vei forsvarer valget, mener anmelder Jo Moen Bredeveien. Les mer side 39.

Kanskje moren til Anders Behring Breivik hadde en vanskelig jobb?

SIGMUND KARTERUD, PSYKIATER

offentlige om hjelp. Den hjelpen hun og sønnen fikk var ikke adekvat. Og faren var ikke til stede for gutten, mener Aage Borchgrevink.

Sigmund Karterud peker på at det komplekse samspillet mellom gener og miljø også trekker far inn på en interessant måte.

– En ting er den relasjonelle forklaringen – at far var fraværende. Men også den genetiske bakgrunnen kan ha forklaringskraft her. La oss si her at Anders Behring Breivik er født med noen disposisjoner som innebærer å være selvforsynt, og ha lav score på empati. Det er et faktum at det er stor overvekt av menn innenfor gruppen som får diagnosen narsissisme, og det samme gjelder for psykopati.

– Så du sier at mor, far og sønn alle kan ha «bidratt med hvert sitt»?

– Man kan se for seg tre komponenter i en ekstremt uheldig kombinasjon, ja.

Mor, far og barn. Den basale tre-enigheten. Forsvinner den politiske forklaringen på 22. juli inn i terroristens bristende barndom? Professor i psykologi ved Universitetet i Oslo, Siri Erika Gullestad, har argumentert for sammenhengen mellom en psykologisk og en politisk forklaring. Hun mener tilknytningsteorien, som Borchgrevink bringer på banen, fruktbar kan lenkes opp til Behring Breiviks politiske ekstremisme.

– Først er det viktig å si at tilknytningsteori ikke bare handler om mors eller fars adferd slik den kan observeres, men om hvordan barnet selv har tatt inn i seg bilder av foreldrene. Hvor langt kommer man med å påvise tilknytningsskader? Jeg mener vi må skille mellom nødvendige og tilstrekkelige betingelser. Mange har mødre som svikter og fraværende fedre – uten å ende som Anders Behring Breivik. Tilknytning kan nok her være en nødvendig forklaringsvariabel, men den er ikke tilstrekkelig, sier hun.

For å oppnå en mer tilstrekkelig forklaring av Behring Breiviks handlinger må man gå til hans politiske ideologi, mener Gullestad.

– Det er flere trinn som bør ses i sammenheng. Utøvelse av terror kan springe ut av personlig motivert hat og hevntrang, altså et subjektivt krigsscenario, men som forskyves og legitimeres med henvisning til en krig «der ute». Og i neste omgang skaper individet den ideologien som gjør handling såkalt «nødvendig», sier hun.

Psykologi og ideologi går dermed inn i et samspill, ifølge psykologen:

– Man søker en ideologi som «passer til» hensiktene, men ideologien er nødvendig for å legitimere handling.

– Kan skadet identitetsdannelse som barn gi seg utslag – helt konkret – i ekstremistisk ideologi som voksen?

– Ja, i et psykoanalytisk perspektiv er det fruktbart å kunne analysere ekstreme ideologier med utgangspunkt i hvilke ubevisste ønsker og fantasier ideologiene tilfredsstiller. Selv har jeg argumentert for at forestillingene om enhet og renhet utgjør en dypstruktur som er felles for autoritære ideologier – for eksempel tanken om et enhetlig og rent Europa som må beskyttes mot Eurabia. En slik ideologi kan tilfredsstille et behov for trygghet og tilhørighet – ideologien fyller et behov for tilknytning, kan du si.

Gullestad poengterer at ideologi kan representere en «løsning» dersom det individuelle identitetsprosjektet blir for vanskelig. Altså kan «den allmektige terroristen» Behring Breivik vise tilbake på et mislykket forsøk på å skape seg en sammenhengende indre identitet.

– Spørsmålet om «hvem er jeg» erstattes av spørsmålet «hvilken gruppe tilhører jeg». Ideologier som forviser «den fremmede» kan være et svar på opplevelser av tap – for eksempel av status som mann. Kanskje er den hvite, vestlige mannens tap av tradisjonelle privilegier – i forhold til kvinner, familie og samfunnet ellers – en sterkere beveggrunn enn vi liker å erkjenne når det gjelder å forstå tilslutning til høyerradikale ideologier, avslutter Siri Gullestad.

ll@morgenbladet.no